

МЕДИА ЭТИКА

Жас мамандардың тәжірибесінен

Әлеуметтік желілерден ақпарат іздеу,
қатенің салдарын бақылау

Дәрістің негізгі терминдері

Facebook (['feɪs.bʊk]) – әлемдегі ең ірі әрі ең танымал әлеуметтік желі. 2004 жылы Марк Цукерберг өзінің серіктестерімен бірге Facebook-тың негізін қалаған. Сайттың алғашқы аты TheFacebook деп аталды.

Twitter (ағылш. Twitter – «сайрау», ауыспалы мағынасы «көп сөйлеу») – қысқа мәтіндік жазбалар жазуға арналған веб-сайт немесе СМС жіберу арқылы немесе арнайы сыртқы клиент-бағдарламалар көмегімен жазба қалдыру мүмкіндігі бар жүйе.

Instagram – фотосуреттер және видео бөлісуге арналған әлеуметтік желілік онлайн қызмет. Оның көмегімен қолданушылардың фотосуреттер жасауға, оларға фильтр қолдануға, сонымен қатар, оларды өзінің сервисі немесе басқа да әлеуметтік желілер арқылы таратуға мүмкіндіктері бар.

LinkedIn – кәсіби байланыстар орнатуға арналған әлеуметтік желі. LinkedIn компаниясы 2003 жылдың 5 мамырында іске қосылды. 2014 жылдың 11 ақпандағы жағдайына сәйкес 200-ден астам елден 277 миллионға жуық қатысушысы тіркелген. Сайт 24 тілде қолжетімді.

Yik Yak – 2013 жылы Фурман университеті студенттері Тайлер Дролл мен Брукс Баффингтон негізін салған бүгінде қызметі тоқтатылған бүркеншік хабарлама алмасу қосымшасы. Бұл қосымша жәбірлеу, кемсіту және қарулы күш қолдану туралы қорқытумен танылды.

Оқиғаға қатысты краудсорсинг (ел аузындағы сөз) әдісімен ақпарат жинау

2013 жылдың күзгі семестрінде The Johnsonian басылымының бас редакторы Франсес Парришке қарамағындағы редакторлардың бірі түн ортасында қоңырау шалып, бір студенттің қайтыс болғанын хабарлады. Қайтыс болған студент Абби Керрол еді. Денсаулығына байланысты, бір тоқсанға академиялық демалыс алып кеткен Абби қазанның 31-інде көз жұмады.

Университет апталығы дереу бұл ақпаратты газет бетіне де, интернет нұсқасына да салып жіберді. Дегенмен болған жайды егжей-тегжейлі баяндау керек. Бұл тұрғыда редакция алдымен Твиттер мен Фейсбук секілді әлеуметтік желілердің көмегіне сүйенбек. Әлеуметтік желілер жеделдік тұрғысынан тиімді болғанымен, мәліметтің дұрыстығына келгенде оны сенімді дереккөздеріне жатқызу қиын. Парриш пен оның редакторы бұдан хабардар болғанымен, жұмыс барысында мұндай қателікке бой алдыру қалыпты іс еді. Парриш Керролды танитын. Бас редактордың барынша кеңейтілген ақпарат бер деген тапсырмасын орындау үшін шеф-редактор әлеуметтік желі арқылы сұрау салып, мәлімет жинауға кірісті.

Тығырыққа тірелу: өлімнің себебін қалай жариялау керектігі жайлы

Краудсорсинг әдісі ақпарат жинаудың ең жедел түрі болғанымен, кей жағдайларда бұл әдісті қолдану кері әсерін беріп жататын кездері де болады. Осы жолы да Парриш бір шикіліктің бар екенін біліп, дереу өзі іске кірісті.

The Johnsonian редакциясы Керролдың өліміне қатысты бірнеше адамнан мәлімет жинады. Осының нәтижесінде Керролдың суицид жасағаны анықталды. Алайда бұл ақпарат ресми расталмаған еді, ал басылым редакциясы оны мақалада атамай кетті. Бірақ шын мәнінде Керролдың суицид жасағаны рас еді. Бұл өз кезегінде мақаланың жазылуын тіпті күрделендіріп жіберді. Студенттің қаза табуын жазу қиын болса, оның суицид жасағаны туралы ақпарат тарату тіптен қиынға соқты. Не де болса, тілшінің бұл тұрғыдағы міндеті – ақиқатты анықтап, оны қаз қалпында оқырманға жеткізу. Ал екінші жағынан тілші қаралы үй мен қайтыс болған жанға құрметпен қарауы да керек. Қаралы отбасы мүшелері бұл жайды жасырып қалғысы келуі де мүмкін, мұны журналистер ескере отырып, халықтың қажеттілігі мен тілектерінің ортасында тепе-теңдікті сақтауы қажет.

Іс-әрекет құралы: Facebook немесе басқа да әлеуметтік желілерді қолдану

Интернет – тілшілер үшін өте құнды дүние. Бірақ өзге құралдар секілді, оны орынсыз қолданудың пайдасынан зияны мол болуы мүмкін. Төменде Фейсбукте жарияланған мәліметтерді пайдалануға арналған бірқатар кеңестер бар.

Тексер. Жарияланған ақпараттардың барлығы дұрыс емес. Жалқы есімдердің нақтылығын, суреттерді, кестелерді, ақпарат қамтитын кез келген нәрсені тексеріңіз. Ол үшін ақпарат тараған алғашқы дереккөзге хабарласып, нақтылап алыңыз. Естеріңізде болсын, әлеуметтік желіде кез келген адам қате мәлімет таратуы мүмкін.

Сілтеме. Әлеуметтік желі секілді көпшілікке ортақ жерлерден ақпарат алу заңнамалық тұрғыда дұрыс болуы мүмкін. Бұл мәселеде ешқандай да сот жоқ. Дегенмен белгілі бір жерден алған ақпараттың қай жақтан келгенін оқырманға, тыңдарман мен көрерменге қоса айту сіздің кәсіби әдебіңіз екенін ұмытпағайсыз. Екінші жағынан, ақпаратыңыз жалған болса, жауапкершілік сізге емес дереккөзіңізге жүктеледі. Сонымен қатар, мүмкін, сіздің ақпарат алған дереккөзіңіз ол ақпаратты сізге бергісі келмеген болуы да ықтимал. Сондықтан рұқсатын алыңыз.

Жауап: оқиғаның мән-жайы

Мақала студенттер газетінде жарияланып кеткенге дейін Керролдың ата-анасы бұл туралы айтқысы келмеген еді. Ал Парриштің алғашқы дереккөзі университеттің басшылығы болатын. Ол әлеуметтік желілердегі жағдайды білгісі келген деканмен жолықты. Кездесу ресми түрде рәсімделмегендіктен, декан қазаның себебі жайында ресми жауап бермеді. Парриш кейін университеттің вице-президентімен жолығып, оқиға жайында пікірін білгісі келеді. Ол да қазаның қалай болғаны туралы ештеңе айтпады. Тек бұның студенттер үшін қаншалықты ауыр болғанын әңгімелеген, яғни дереккөздің ешқайсысы қазаның себебі жайында айта алмағандықтан, The Johnsonian басылымы да ол туралы айта жаза алмады. The Johnsonian газетінде жарияланған материал мен әлеуметтік желілерде тарап кеткенінен кейін оқырмандар редакцияға осы мәселе бойынша хат жаза бастады. Дегенмен Парриш қаза жайлы тағы да қажетті мәліметтер жинауға кірісіп, басылым мәселеге қатысты студенттердің пікірін жариялай бастады. Бұл материал бір жылдан кейін, яғни Абби Керрол қозғалысының қазаның себебін анықтағаннан кейін жарияланды.

Ой құралы: Керол Гиллиганның «Қамқорлық этикасы»

Керол Гиллиганның 1982 жылы шыққан «In a Different Voice» (Әрқилы пікірлер) кітабында әйелдердің этикалық шешімдерді қабылдау кезінде әрқилы пікірлерді қолдану жолдарын түсіндіреді. Бұл пікірлер кісімен қарым-қатынасына да байланысты. Осы тараудағы зерттеу кезінде сіздің шешім қабылдауыңызға осы қамқорлық этикасы қалай әсер етер еді? Қазаның болғаны туралы Твиттерде хабарлардың алдында студенттің отбасын, олардың қандай сезімде екенін ескерер ме едіңіз? Хабардың қайғылы екені сіздің шешіміңізге қандай да ықпалын тигізер ме еді? Осы жағдайда өзге де жағдайларды қарастырып көріңіз: Студенттің отбасымен және оның достарымен қарым-қатынасы. Журналистер әдетте «оқиғадан кешігіп» қалғаны үшін айыпты болса, енді бірде өздерінің жазғандарының ақыры неге апарып соғатынын ескермегені үшін кінәлі болып жатады. Әдетте олар халықтың «болған оқиғадан хабардар болу құқығына» қызмет етіп, есесіне кісінің жеке өмірінің құпиялылығы секілді тұстарын ескермейді.

Соңы: кәсіби түрде әрекет ету

Фейсбуктегі бір ғана жазбаға сүйеніп таратылған ақпараттың тұтас редакцияның атына қаншалықты зиян келтіргенін редакция басшылығы анық ұққандай. Бас редактор Парриш

енді барынша кәсіби түрде әрекет ету керектігін түсінді. Алдымен ол кеңесшілерімен осы олқылықты жіберіп алған редакторға қатысты қандай әкімшілік шара қолдану керектігін ақылдасты. Бұл редактордың жасаған алғашқы қателігі емес еді, дегенмен оны жұмыстан шығарып жіберерліктей де үлкен қателік емес. Сонда да бір шара қолдану керек. Парриш оны редакторлықтан алып, штаттағы журналист лауазымына түсіріп тастады. Осы арқылы ол барлық редакция қызметкерлеріне мұндай олқылыққа орын жоқ екенін көрсетпек еді. Фейсбуктегі бір жазбаны редакцияның ақпараты ретінде бере салуға болмайтынын көрсетті. Әлеуметтік желідегі кез келген жазба бірнеше рет тексеріліп барып жариялануы тиіс. Оның өзінде сілтемемен. Парриш Твиттер мен Фейсбуктегі құпиясөзді ауыстырып, бұдан былай әлеуметтік желіге жаңалықты тек бас редактор мен мультимедия редакторы ғана жариялай алатындай етті. Осылайша әлеуметтік желідегі редакция жазбасын қатаң бақылауға алды. Екі жылдан бері бас редактор қызметін атқарып келе жатқан Парриш әлеуметтік желімен жұмыс істеу бойынша түрлі семинарлар мен шараларға ден қойып, журналистердің осы салада біліктіліктерін арттыруға көңіл қойды.

Іс-әрекет құралы: Әлеуметтік медианы қолдану

2011 жылы Америка Газет Редакторлары Қауымдастығы «Әлеуметтік желімен жұмыс істеуге редакторларға арналған нұсқаулық» атты зерттеу жұмысын жасады.

Аббидің қазасынан кейін әлеуметтік желімен жұмыс істеуде журналистердің кәсіби біліктерінің төмендігі анықталып, енді бұл мәселеде білек түріп іске кірісуі керек болды. Соның ішінде краудсорсинг (ел аузындағы сөзге сүйену) пен жазбаларды пайдалануда кәсіби әрекет ету мен кейіпкердің жеке өміріне құрметпен қарау жайы ескерілетін болды.

Pointer Institute институтындағы Эллин Ангелоттидің «Қораптағы жаңа құрал: Әлеуметтік желі» атты әлеуметтік желіні пайдалану туралы жазған бағаны болашақ журналистер үшін құнды дүние. Осы материалды оқып шығып, ең маңызды тұстары туралы ойларыңызбен бөлісіңіздер. Әсіресе, «Әлеуметтік желінің әлдебір қолданушысының жеке басын анықтағаннан кейін оның жеке бас құпияларын сақтауда қандай мәселелерге мән беру керек?» деген сауалы мен оған берілген жауаптарға көңіл аударыңыздар.

Өзіндік жұмыстар тапсырмалары

1. Фейсбук секілді әлеуметтік желілерде ақпарат тарату мен оны қолданудың толықтай заңды болғанына қарамастан, онда этикаға сай емес мәліметтер туралы шолу жасаңыз.
2. Әлеуметтік желідегі ақпараттарды қай жерде пайдалану, қай жағдай да пайдаланбаудың ара жігін қалай ажыратуға болады?
3. Instagram, LinkedIn мен Twitter секілді әлеуметтік желілер – хат алмасу мен пікір бөлісу құралы ретінде кәсіби қызметіңізге қаншалықты ықпалы болды?
4. Yik Yak қосымшасы туралы не айтасыз?
5. Анонимді жазылған мәліметтерге қалай қарар едіңіз?
6. Әлеуметтік желідегі жазулардың жауапкершілік деңгейі қандай?
7. Мұндай сайттарды оқу этикалық тұрғыдан қаншалықты дұрыс?

Бақылау жұмыстар

1. Дәстүрлі этикалық заңдылықтар онлайн-баспада да сақталуы тиіс пе?
2. Желіге жазылған кез келген ақпараттың көпшілік алдындағы мәлімдемеге айналады. Мысалдар келтіріңіз.
3. Әлеуметтік желіні оқырмандармен кері байланыс құралы ретінде кәсіби түрде пайдаландыңыз ба?

Кітап: Медиа этика. Жас мамандардың тәжірибесінен

Дәріс: 13. Әлеуметтік желілерден ақпарат іздеу, қатенің салдарын бақылау

---

4. Жаңалықтарды желідегі парақшаға емес, ресми сайттарыңызға салдыңыз ба?
5. Ақпаратқа сыни көзбен қарайсыз ба?
6. Әлеуметтік желідегі ақпаратты тәуелсіз сараптамадан өткізесіз бе?
7. Барынша ашықтықты сақтап, жіберген қателіктеріңізді мойындаған кездеріңіз болды ма?

Дереккөздер

1. <http://www.poynter.org/column.asp?id=67&aid=139520>.
2. http://asne.org/Files/pdf/10_Best_Practices_for_Social_Media.pdf.